

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

SEKCJA PIĄTA

SPRAWA S.F. I INNI PRZECIWKO BUŁGARII

(Skarga nr 8138/16)

WYROK

STRASBURG

7 grudnia 2017 r.

WYROK OSTATECZNY

7/03/2018

Wyrok ten stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi w art. 44 ust. 2 Konwencji. Wyrok może podlegać korekcie wydawniczej.

W sprawie S.F. i inni przeciwko Bułgarii

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Seksja Piąta), zasiadając jako Izba w składzie:

Angelika Nußberger, *Przewodnicząca*,

Nona Tsotsoria,

André Potocki,

Yonko Grozev,

Mārtiņš Mits,

Gabriele Kucsko-Stadlmayer,

Lətif Hüseynov, *sędziowie*,

oraz Milan Blaško, *Zastępca Kanclerza Sekcji*,

obradując na posiedzeniu niejawnym w dniu 14 listopada 2017 r.,

wyduje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 8138/16) przeciwko Republice Bułgarii, wniesionej do Trybunału w dniu 8 lutego 2016 r. na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencji”) przez pięciu obywateli Iraku, p. S.F., p. W.O., p. Y.F., p. S.F. i p. A.F. („skarżących”). Przewodnicząca Sekcji przychyliła się do wniosku skarżących o nieujawnianie ich nazwisk (Reguła 47 § 4 Regulaminu Trybunału).

2. Skarżący byli reprezentowani przez p. K. Povlagic, adwokat występującą w imieniu organizacji pozarządowej *Service d’Aide Juridique aux Exilé-e-s* (Służba Pomocy Prawnej dla Wypędzonych, dalej „SAJE”) z siedzibą w Lozannie w Szwajcarii. Przewodnicząca Sekcji, działając z własnej inicjatywy, udzieliła p. Povlagic pozwolenia na reprezentowanie skarżących zgodnie z Regułą 36 § 4 lit. a) *in fine*. Rząd Bułgarii („Rząd”) był reprezentowany przez swoje pełnomocniczki: p. D. Dramovą i p. I. Stanchevą-Chinovą z Ministerstwa Sprawiedliwości.

3. Pierwszy skarżący i druga skarżąca zarzucali w imieniu swoich dzieci (trzeciego, czwartego i piątego skarżącego), że warunki panujące w ośrodku detencyjnym dla imigrantów, w którym ich umieszczono, były niehumanitarne i poniżające.

4. Dnia 20 września 2016 r. Trybunał powiadomił Rząd o skardze dotyczącej warunków panujących w ośrodku detencyjnym dla imigrantów, w którym umieszczono trzeciego, czwartego i piątego skarżącego, a w pozostałej części uznał skargę za niedopuszczalną zgodnie z Regułą 54 § 3.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

5. Pięcioro skarżących to obywatele Iraku. Obecnie żyją oni w Szwajcarii, gdzie udzielono im azylu w lipcu 2017 r. (zob. paragraf 31 poniżej). Pierwszy skarżący i druga skarżąca, p. S.F. i p. W.O., urodzeni odpowiednio w latach 1975 i 1978, są małżeństwem. Pozostali trzej skarżący, p. Y.F., p. S.F. i p. A.F., urodzeni odpowiednio w latach 1999, 2004 i 2014, to ich synowie.

A. Ujęcie i zatrzymanie skarżących

6. W dniu 14 sierpnia 2015 r. skarżący, którzy zbiegli z Iraku, potajemnie przekroczyli granicę turecko-bułgarską. Podróżowali wraz z czterema innymi rodzinami. Stamtąd taksówkami dostali się na przedmieścia Sofii, gdzie spędzili dwie noce pod gołym niebem. Dnia 17 sierpnia 2015 r. skorzystali z innych taksówek, by dostać się na granicę bułgarsko-serbską, w okolice Bregowa. Tuż przed granicą skarżący przesiedli się do samochodu sportowo-użytkowego marki Toyota, który miał przewieźć ich przez zalesiony obszar do samej granicy. Zamierzali ponownie potajemnie przekroczyć granicę, a następnie kierować się dalej na zachód Europy.

7. Druga skarżąca była wówczas w trzecim miesiącu ciąży.

8. Jak donoszą media, w ostatnich latach migranci usiłujący przedostać się potajemnie przez Bułgarię na zachód Europy często obierali powyższą trasę. Z raportu przedłożonego przez Rząd wynika, że w sierpniu 2015 r. bułgarskie służby graniczne ujęły w pobliżu Bregowa i zatrzymały 350 dorosłych i 132 małoletnich migrantów.

9. Późnym popołudniem 17 sierpnia 2015 r. skarżących przewieziono samochodem marki Toyota w kierunku bułgarsko-serbskiej granicy, w okolice wsi Rabrowo, położonej około piętnastu kilometrów na południe od Bregowa, dwadzieścia pięć kilometrów na zachód od Widynia i około dwóch kilometrów od granicy. Pojazdem przemieszczały się również pozostałe cztery rodziny. Łącznie ze skarżącymi w pojeździe znajdowało się osiemnaście osób, wśród nich ośmiu małoletnich.

10. Około godziny 17:00, gdy pojazd marki Toyota znajdował się w odległości zaledwie kilku metrów od granicy, zatrzymało go dwoje funkcjonariuszy bułgarskiej straży granicznej. Kierowca pojazdu zbiegł. Jeden z funkcjonariuszy udał się w pościg za nim, natomiast drugi nakazał wszystkim pasażerom opuścić pojazd. Pierwszy z funkcjonariuszy nie zdołał dogonić kierowcy i wrócił. Zdaniem skarżących był on zauważalnie rozdrażniony faktem, że nie był w stanie zatrzymać kierowcy, i uderzył

jednego z pasażerów. Wywołało to u skarżących obawy, że mógłby uderzyć również ich.

11. Pół godziny później na miejsce przybyła kolejna para funkcjonariuszy. Następnie, przyjechali autobusem także kierowca i fotograf. Skarżący twierdzą, że funkcjonariusze obrażali zatrzymanych, nazywali ich „myszami” (skarżący nie określili, w jakim języku) i wykonywali obraźliwe gesty. Nakazali skarżącym i pozostałym pasażerom wsiąść do autobusu i przewieźli ich do ośrodka detencyjnego bregowskiego wydziału straży granicznej w Widyniu. Zdaniem skarżących podróż zajęła około godziny. Rząd twierdzi, że podróż nie mogła trwać krócej niż trzy godziny. Sporządzenie dokumentów dotyczących zatrzymania skarżących zajęło kolejną godzinę, natomiast pisemne oświadczenia o zapoznaniu skarżących z przysługującymi im prawami opatrzone pieczęcią potwierdzającą złożenie podpisów pod nimi o godzinie 21:00. Skarżący nie mogli zatem zostać umieszczeni w celi wcześniej niż o godzinie 22:00.

B. Umieszczenie skarżących w ośrodku detencyjnym w Widyniu

12. Po przybyciu do ośrodka detencyjnego straży granicznej w Widyniu skarżący zostali przeszukani. Skarżący twierdzą, że zabrano im cały ich dobytek – w tym torby podróżne, telefony komórkowe, gotówkę, żywność, a nawet pieluchy, butelkę do karmienia i mleko piątego skarżącego – z wyjątkiem telefonów komórkowych należących do trzeciego i czwartego skarżącego, które zdołali ukryć. Z protokołu przeszukania przedłożonego przez Rząd wynika, że podczas przeszukania drugiej skarżącej funkcjonariusze zabrali jej cztery telefony komórkowe, karty SIM, pamięć USB, dwie płyty DVD i gotówkę. Rząd wskazał również, że na nagraniu wideo przedstawionym przez skarżących (zob. paragraf 15 poniżej) widać, że torby podróżne i rzeczy osobiste znajdowały się w celi.

13. Po zakończeniu przeszukania zatrzymanych podzielono na dwie grupy. Skarżących wraz z jeszcze jedną rodziną umieszczono w jednej celi, natomiast pozostałe osoby w celi sąsiedniej. W formularzu skargi skarżący stwierdzili, że obie cele znajdowały się na drugim piętrze ośrodka detencyjnego.

14. Zdaniem skarżących w celi było gorąco, a okien nie można było otworzyć.

15. Skarżący przedstawili również nagranie wideo, rzekomo nakręcone telefonem komórkowym, który zdołali ukryć podczas przeszukania (zob. paragraf 12 powyżej). Z nagrania wynika, że cela znajdowała się na parterze, miała powierzchnię około 4 na 4 metry i znajdowało się w niej duże, podwójne okno (zabezpieczone od wewnątrz siatką) oraz otwarte drzwi zabezpieczone metalowymi kratami zamkniętymi na kłódkę. Na nagraniu cela wygląda na zniszczoną, widać w niej odrapane ściany i farbę odchodzącą płatami od sufitu oraz brudną podłogę, pokrytą częściowo

brudnymi (a w niektórych miejscach również mokrymi) arkuszami tektury. Znajdujące się w celi meble to dwa stare i zniszczone łóżka piętrowe, jedno łóżko jednoosobowe i cztery lub pięć nagich, zabrudzonych materaców. Dwa z materaców znajdują się na podłodze, jeden na łóżku jednoosobowym i jeden na dolnym poziomie łóżka piętrowego. Na jednym z materaców na podłodze leży jedno pomięte prześcieradło. Dookoła porozrzucone leżą rzeczy osobiste skarżących, w tym mała torba na ramię, buty sportowe i śmieci. W kącie pomieszczenia leżą też inne nieuporządkowane przedmioty – resztki żywności, puste plastikowe butelki, śmieci i podarty koc. Widać, że trzeci i czwarty skarżący siedzą na jednym z piętrowych łóżek, natomiast piąty skarżący (niemowlę) początkowo siedzi na podłodze przy drzwiach, a następnie zostaje podniesiony przez pierwszego skarżącego, który nosi go na rękach po pomieszczeniu. Oprócz pięciorga skarżących w celi znajdują się trzy inne osoby: kobieta w średnim wieku leżąca na łóżku jednoosobowym, chłopiec (około dwu- lub trzyletni) i mężczyzna, który nagrywa film.

16. Skarżący dostarczyli nagranie na płycie DVD, na której znajdowały się dwa pliki wideo. Pierwszy to plik w formacie .mpg opatrzony sygnaturą czasową wskazującą, że ostatniej modyfikacji dokonano dnia 17 września 2015 r. o godzinie 17:36, drugi to plik w formacie .mp4, którego sygnatura czasowa wskazuje, że ostatniej modyfikacji dokonano dnia 15 grudnia 2015 r. o godzinie 15:27. Materiał zarejestrowany w obu plikach jest identyczny, z tym wyjątkiem, że: (a) w pierwszym pliku twarze skarżących zostały wypikselowane (zaś w drugim nie); (b) czas trwania pierwszego nagrania wynosi minutę i dwadzieścia jeden sekund (natomiast drugi obejmuje jeszcze kolejne dziesięć sekund i trwa łącznie minutę i trzydzieści dwie sekundy); oraz (c) obraz w pierwszym pliku jest nagrany poziomo, natomiast w drugim jest obrócony o dziewięćdziesiąt stopni w prawo. W pierwszym pliku nagranie ma rozdzielczość 1280 na 720 pikseli, a liczba klatek na sekundę wynosi dwadzieścia cztery, natomiast w przypadku nagrania w drugim pliku rozdzielczość wynosi 1920 na 1080 pikseli, a liczba klatek na sekundę – dwadzieścia dziewięć.

17. Skarżący wyjaśnili, że powyższe daty i godziny odpowiadają czasowi skopiowania dostarczonych plików wideo w Szwajcarii i że analizowane nagranie w rzeczywistości powstało około południa 18 sierpnia 2015 r. Zważywszy, że w czasie podróży skarżący kilkakrotnie wyjmowali karty SIM z telefonu komórkowego i ponownie je w nim umieszczali, urządzenie nie wskazywało poprawnej godziny i daty, co uniemożliwiło precyzyjne wskazanie daty i godziny zarejestrowania nagrania.

18. W piśmie skierowanym do Pełnomocnika Rządu urzędnik Dyrekcji ds. Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Sofii, porównawszy nagranie wideo ze zdjęciami zawartymi w dokumentacji migracyjnej skarżących, potwierdził, że to oni są widoczni na filmie.

19. Rząd twierdził, że ośrodek detencyjny straży granicznej w Widyniu był wyposażony zgodnie z obowiązującymi przepisami. Nie udzielił bardziej szczegółowych informacji na ten temat.

20. Skarżący stwierdzili, że po tym, jak zostali umieszczeni w celi, nie podano im nic do jedzenia ani picia oraz nie pozwolono im korzystać z toalety. Ponieważ w celi nie było toalety ani wiadra, byli zmuszeni oddawać moc na podłogę. Rząd nie odniósł się do tego zarzutu.

21. Mniej więcej cztery godziny później, około godziny 22:00, pojawili się funkcjonariusze i zabrali pierwszego skarżącego do innego budynku, aby zrobić mu zdjęcie i pobrać cyfrowe odciski palców. Następnie zabrano drugą skarżącą, również w celu pobrania odcisków palców. Po zakończeniu tej procedury funkcjonariusze zostawili skarżących na noc w celi.

22. Następnego dnia, 18 sierpnia 2015 r., między godziną 10:30 a 11:00 oraz między godziną 11:00 a 11:30, funkcjonariusz śledczy straży granicznej przesłuchiwał odpowiednio pierwszego skarżącego i drugą skarżącą. Przesłuchania odbyły się w języku angielskim i były tłumaczone przez tłumacza ustnego na język bułgarski.

23. Skarżący twierdzili, że po zakończeniu przesłuchania druga skarżąca poprosiła strażników, by oddali jej torebkę, tak by mogła przygotować dla swojego synka (piątego skarżącego) mleko w butelce do karmienia, którą to prośbę strażnicy spełnili. Rząd nie odniósł się do tej kwestii.

24. Później strażnicy kolejno wyprowadzali z celi po jednym skarżącym, by mogli oni skorzystać z toalety.

25. Skarżący twierdzili, że później tego samego dnia dziesięciomiesięczne dziecko znajdujące się w sąsiedniej celi dotknęło przewodu elektrycznego i doznało porażenia prądem. Wywołało to panikę zatrzymanych i strażnicy pozwolili wszystkim opuścić cele. Wezwano pogotowie. Usłyszawszy, że od chwili zatrzymania skarżący nic nie jedli ani nie pili, osoba z personelu pielęgniarskiego, która przyjechała karetką, wdała się w kłótnię ze strażnikami i zabrała drugą skarżącą wraz z jej najmłodszym dzieckiem, piątym skarżącym, do szpitala w Widyniu, gdzie między godziną 20:05 a 20:35 druga skarżąca została przebadana przez ginekologa, a między godziną 20:20 a 20:40 piąty skarżący został zbadany przez pediatrę. Dwie lub trzy godziny później skarżących odwieziono z powrotem do ośrodka detencyjnego.

26. Według skarżących strażnicy zaproponowali im wówczas jedzenie pod warunkiem że skarżący za nie zapłacą. Następnie strażnicy wzięły pieniądze z ich toreb i dali im dwa bochenki chleba, jogurt, cztery butelki Coca-Coli, kilogram pomidorów, kilogram ogórków, kilogram bananów i niewielki kawałek pasztetu. Rząd utrzymuje, że żywność i wodę podano skarżącym zgodnie z obowiązującymi przepisami. Na poparcie tego twierdzenia Rząd przedłożył tabelę, w której wyszczególnionoienne racje żywnościowe dla zatrzymanych dorosłych i małoletnich migrantów, oraz raport sporządzony przez szefa oddziału straży granicznej w Bregovie w

dnia 1 września 2015 r., zawierający nazwiska wszystkich migrantów, którzy przebywali w ośrodku detencyjnym oddziału w Widyniu w sierpniu 2015 r. – w tym skarżących – i otrzymywali tam żywność.

27. Następnie, około godziny 22:00 lub 23:00, skarżących ponownie umieszczono w celi. Skarżący twierdzą, że przed powrotem do celi pozwolono im skorzystać z toalety, nie mogli jednak korzystać z niej w nocy. Rząd nie odniósł się do tego zarzutu.

28. Następnego dnia, 19 sierpnia 2015 r., skarżącym dostarczono wydane poprzedniego dnia nakazy wydalenia z Bułgarii pierwszego skarżącego i drugiej skarżącej oraz zatrzymania ich w ośrodku detencyjnym w oczekiwaniu na wydalenie. Nic nie wskazuje na to, aby w odniesieniu do skarżących trzeciego, czwartego i piątego wydano odrębne nakazy, ponieważ zostali oni uwzględnieni w nakazach zatrzymania pierwszego skarżącego i drugiej skarżącej jako osoby małoletnie pozostające pod ich opieką (zob. paragraf 33 poniżej).

C. Rozwój spraw

29. Skarżący twierdzą, że dnia 19 sierpnia 2015 r. około południa zwrócono im rzeczy osobiste i przewieziono ich do ośrodka detencyjnego dla imigrantów w Sofii. Zdaniem Rządu miało to miejsce znacznie wcześniej tego dnia, około godziny 6:00 lub 7:00, jako że ze stosownych dokumentów wynika, że skarżący dotarli do ośrodka detencyjnego w Sofii o godzinie 14:45, a podróż między tymi dwoma ośrodkami zajmuje zwykle około sześciu lub siedmiu godzin.

30. Dnia 24 sierpnia 2015 r. skarżący złożyli wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej w Bułgarii. Państwowa Agencja ds. Uchodźców zarejestrowała ich wnioski 31 sierpnia 2015 r., po czym zostali oni zwolnieni z ośrodka detencyjnego dla imigrantów w Sofii i umieszczeni w otwartym ośrodku dla osób ubiegających się o azyl. W dniu 23 września 2015 r. postępowanie w sprawie tych wniosków umorzono, ponieważ skarżący zniknęli z ośrodka.

31. W międzyczasie skarżący dotarli do Szwajcarii, gdzie 8 września 2015 r. również złożyli wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej. W dniu 8 stycznia 2016 r. szwajcarskie władze podjęły decyzję o nierozpatrywaniu wniosku skarżących i o przekazaniu ich z powrotem do Bułgarii na mocy rozporządzenia (UE) nr 604/2013 w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca („rozporządzenie Dublin III”), które obowiązuje również Szwajcarię (zob. *A.S. przeciwko. Szwajcarii*, nr 39350/13, §§ 12–13, 30 czerwca 2015). Na skutek skargi złożonej przez skarżących w dniu 7 lipca 2016 r. szwajcarskie władze

zmieniły swoją wcześniejszą decyzję i przystąpiły do rozpatrzenia wniosku skarżących. Krótko ponad rok później, dnia 27 lipca 2017 r., skarżącym udzielono azylu w Szwajcarii.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Zatrzymanie cudzoziemców, którzy nielegalnie przekroczyli granicę

32. Zgodnie z art. 102 ust. 1 pkt 10 ustawy z 2014 r. o Ministerstwie Spraw Wewnętrznych straż graniczna może umieszczać cudzoziemców, którzy nie przestrzegają zasad przekraczania granic, w areszcie tymczasowym lub w specjalnych ośrodkach detencyjnych dla imigrantów.

B. Zatrzymanie małoletnich cudzoziemców

33. Zgodnie z art. 44 ust. 9 ustawy z 1998 r. o cudzoziemcach zmienionej w 2013 r. małoletnich cudzoziemców pozostających pod opieką dorosłych można w wyjątkowych przypadkach zatrzymać w oczekiwaniu na wydalenie, przez okres trzech miesięcy, przy czym ośrodki detencyjne, w których takie osoby zostają umieszczone, muszą dysponować pomieszczeniami dostosowanymi do ich wieku i potrzeb. Małoletni cudzoziemcy pozbawieni opieki nie mogą być zatrzymywani w ośrodkach detencyjnych dla cudzoziemców.

C. Odszkodowanie za złe warunki zatrzymania

34. Na mocy art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. o odpowiedzialności Państwa i gmin za szkody Państwo odpowiada za szkody poniesione przez osoby fizyczne lub prawne w wyniku niezgodnych z prawem decyzji, działań lub zaniechań władz krajowych lub gminnych bądź urzędników służby cywilnej w toku działań administracyjnych lub w związku z nimi.

35. W latach 2003–2017 skazani i tymczasowo aresztowani stale dochodzili na gruncie tego przepisu odszkodowań z tytułu warunków ich zatrzymania (zob. *Neshkov i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 36925/10 i 5 innych, §§ 127–31, 27 stycznia 2015 r.).

36. Natomiast w odniesieniu do warunków panujących w ośrodkach detencyjnych dla cudzoziemców odnotowano tylko jedną taką sprawę. Wniósł ją w 2010 r. obywatel Turcji, który w 2009 r. przez trzynaście dni przebywał w ośrodku detencyjnym dla imigrantów w Sofii. Sąd Administracyjny dla miasta Sofii uznał skargę za dopuszczalną, lecz nieudowodnioną (zob. *реш. № 2847 от 10.06.2011 г. по адм. д. № 6036/2010 г., АдМС-София-град*). Najwyższy Sąd Administracyjny

utrzymał wyrok w mocy na tej samej podstawie (zob. *реш. № 14967 от 16.11.2011 г. по адм. д. № 9889/2011 г., BAC, III о.*).

37. W następstwie wyroku pilotażowego w sprawie *Neshkov i Inni* (*op. cit.*), w październiku 2016 r. Rząd przedłożył w parlamencie projekt ustawy zmieniającej ustawę z 2009 r. o wykonywaniu kar i tymczasowym aresztowaniu oraz ustanawiającej dwa środki zapobiegawcze i odszkodowawcze odnoszące się konkretnie do niehumanitarnych lub poniżających warunków zatrzymania w zakładach karnych i aresztach tymczasowych. Przyjęto projekt ustawy i akt wszedł w życie dnia 7 lutego 2017 r. (zob. *Atanasov i Apostolov przeciwko Bułgarii* (dec.), nr 65540/16 i 22368/17, §§ 12–28, 27 czerwca 2017 r.).

D. Roszczenia odszkodowawcze przeciwko Państwowej Agencji ds. Uchodźców odnoszące się do rzekomej opieszałości w rozpatrywaniu wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej

38. W kilku przypadkach cudzoziemcy umieszczeni w ośrodku detencyjnym dla imigrantów wnieśli skargi w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. (zob. paragraf 34 powyżej) przeciwko Państwowej Agencji ds. Uchodźców, zarzucając, że czas ich zatrzymania był bezzasadnie przedłużony z powodu opieszałości, z jaką agencja przystąpiła do rozpatrzenia ich wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej. W jednej z takich spraw, ustalając kwotę zadośćuczynienia, Sąd Administracyjny w Sofii, odwołując się do orzecznictwa Trybunału, zważył, że nie powinien kłaść zbytniego nacisku na konieczność udowodnienia przez zatrzymane osoby ubiegające się o azyl, że doznały one psychicznego cierpienia w wyniku bezzasadnie długiego czasu oczekiwania na decyzję (zob. *реш. № 4059 от 17.06.2013 г. по адм. д. № 3527/2013 г., АдМС-София-град*). Wyrok tegoż Sądu został jednak w wyniku apelacji uchylony przez Najwyższy Sąd Administracyjny, który uznał między innymi, że to założenie było błędne. W tym przypadku Sąd winien był zastosować krajowy regulamin postępowania, zgodnie z którym wymagane było przedstawienie pełnych dowodów i których nie można było po prostu zlekceważyć tylko dlatego, że w przypadku niektórych spraw Sąd uznał stosowanie ich za zbyt formalizm (zob. *№ 75 от 05.01.2015 г. по адм. д. № 10659/2013 г., BAC, III о.*). Wyrok był w pełni zgodny ze wszystkimi pozostałymi wyrokami Najwyższego Sądu Administracyjnego wydanymi w podobnych sprawach przeciwko Państwowej Agencji ds. Uchodźców, w których ów sąd również nalegał na przedstawienie konkretnych dowodów na poniesienie szkody niemajątkowej (zob. *реш. № 8294 от 18.06.2014 г. по адм. д. № 876/2014 г., BAC, III о.*; *реш. № 9035 от 30.06.2014 г. по адм. д. № 2577/2014 г., BAC, III о.*; *реш. № 11766 от 07.10.2014 г. по адм. д. № 2575/2014 г., BAC, III о.*; oraz *реш. № 2454 от 09.03.2015 г. по адм. д. № 6512/2014 г., BAC, III о.*).

III. ISTOTNE DANE STATYSTYCZNE

39. Zgodnie z danymi opublikowanymi przez Eurostat, w 2014 r. stwierdzono, że na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej nielegalnie przebywa 672 215 obywateli państw trzecich. W latach 2015 i 2016 liczba ta wynosiła odpowiednio 2 154 675 i 983 860 osób.

40. Poniżej przedstawiono stosowne wartości liczbowe dla Grecji i Węgier – państw położonych odpowiednio przy południowo-wschodniej granicy Unii Europejskiej i południowo-wschodniej granicy strefy Schengen. W Grecji liczba takich osób wynosiła 73 670 w 2014 r., 911 470 w 2015 r. i 204 820 w 2016 r. Na Węgrzech było to 56 170 osób w 2014 r., 424 055 w 2015 r. i 41 560 w 2016 r.

41. Jeżeli chodzi o Bułgarię, liczba takich osób wynosiła 12 870 w 2014 r., 20 810 w 2015 r. i 14 125 w 2016 r.

PRAWO

I. DOMNIEMANE NARUSZENIE ART. 3 KONWENCJI

42. Skarżący zarzucili, że warunki panujące w ośrodku detencyjnym dla imigrantów, w którym przebywali, naraziły trzech małoletnich – skarżących trzeciego, czwartego i piątego – na nieludzkie i poniżające traktowanie. Skarżący powołali się na art. 3 Konwencji, który stanowi, co następuje:

„Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”.

A. Zakres skargi

43. Rząd podniósł, że skarga nie obejmuje warunków panujących w ośrodku detencyjnym dla imigrantów w Sofii, a skarżący odnoszą się wyłącznie do warunków w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu.

44. Skarżący odpowiedzieli, że przedmiotowa skarga dotyczy czasu od około godziny 17:00 dnia 17 sierpnia 2015 r., kiedy zostali zatrzymani, do około godziny 11:00 dnia 19 sierpnia 2015 r., kiedy to opuścili ośrodek detencyjny straży granicznej w Widyniu.

45. W świetle stanowisk stron Trybunał uznaje, że skarga dotyczy wyłącznie warunków panujących w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu.

B. Dopuszczalność

1. Wyczerpanie krajowych środków odwoławczych

a) Stanowiska stron

46. Rząd podniósł, że cudzoziemcy umieszczeni w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów mogli dochodzić odszkodowania z tytułu warunków zatrzymania w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. (zob. paragraf 34 powyżej). Ten środek odwoławczy mógł stanowić wystarczający instrument prawny umożliwiający dochodzenie roszczeń osobom, które takie ośrodki opuściły. Rząd nie dysponował jednak wiedzą na temat jakichkolwiek roszczeń tego typu. Zatrzymani cudzoziemcy woleli dochodzić odszkodowania z tytułu rzekomych opóźnień w rozpatrywaniu przez Państwową Agencję ds. Uchodźców składanych przez nich wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej. Rząd obszernie powoływał się na wyrok w pierwszej instancji przywołany w paragrafie 38 powyżej i na tej podstawie podniósł, iż oczywistym było, że roszczenie odnoszące się do warunków zatrzymania skarżących trzeciego, czwartego i piątego byłoby rozpatrywane zgodnie ze normami wynikającymi z Konwencji. Kolejnym argument, jaki podniesiono, było to, że w następstwie sprawy *Neshkov i Inni przeciwko Bułgarii* (nr 36925/10 i 5 innych, 27 stycznia 2015 r.) orzecznictwo bułgarskich sądów ewoluowało, co zaowocowało zwiększeniem skuteczności środka odwoławczego wskazanego w art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. Skarżący, którzy w czasie pobytu w ośrodku detencyjnym dla imigrantów w Sofii mieli dostęp do wsparcia tłumaczy i prawników z organizacji pozarządowej, mieli w praktyce możliwość powołania się na ten środek odwoławczy. Z możliwości tej jednak nie korzystali.

47. Skarżący nie odnieśli się do tej kwestii.

b) Ocena Trybunału

48. Nie ulega wątpliwości, że skarżący mogli dochodzić odszkodowania z tytułu warunków zatrzymania trzech małoletnich – skarżącego trzeciego, czwartego i piątego – w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. (zob. paragraf 34 powyżej). Praktyczne trudności wynikające z faktu, że skarżący są cudzoziemcami, którzy nie posługują się językiem bułgarskim, nie zwalnia ich z przewidzianego w art. 35 ust. 1 Konwencji wymogu wyczerpania krajowych środków odwoławczych (zob. *Choban przeciwko Bułgarii* (dec.), nr 48737/99, 23 czerwca 2005 r.; *Demopoulos i Inni przeciwko Turcji* (dec.) [WI], nr 46113/99 i 7 innych, § 101, ETPCz 2010; oraz *Djalti przeciwko Bułgarii*, nr 31206/05, § 75, 12 marca 2013 r.).

49. Wątpliwości nie budzi również to, że po tym, jak zatrzymanie skarżących dobiegło końca – co nastąpiło ponad pięć miesięcy przed

wniesieniem przez nich skargi (zob. paragrafy 1 i 30 powyżej) – odszkodowanie, które mogliby otrzymać w wyniku takiego roszczenia, stanowiłoby wystarczające zadośćuczynienie doznanych krzywd (zob. *A.F. przeciwko Grecji*, nr 53709/11, §§ 53–54, 13 czerwca 2013 r.; *Housein przeciwko Grecji*, nr 71825/11, §§ 55–56, 24 października 2013 r.; *de los Santos i de la Cruz przeciwko Grecji*, nr 2134/12 i 2161/12, §§ 32–33, 26 czerwca 2014 r.; oraz *Mohamad przeciwko Grecji*, nr 70586/11, § 50, 11 grudnia 2014 r.).

50. Pewności nie można mieć jedynie co do tego, czy w czasie, gdy skarżący składali swoją skargę – w lutym 2016 r. – ich roszczenie miałoby szansę zostać uznane (zob. paragraf 1 powyżej).

51. Od około 2003 r. roszczenia wnoszone w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. stanowiły w Bułgarii zwyczajowy sposób dochodzenia odszkodowania z tytułu złych warunków panujących w zakładach karnych i aresztach tymczasowych (zob. *Neshkov i Inni*, *op. cit.*, §§ 127–31). W kilku decyzjach i wyrokach wydanych w latach 2008–2010 Trybunał uznał je za skuteczny środek odwoławczy *ex post facto* w odniesieniu do skarg wnoszonych na gruncie art. 3 Konwencji (*ibid.*, § 192, z dalszymi odniesieniami).

52. O ile w art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. określono ogólną zasadę regulującą odpowiedzialność władz z tytułu działań administracyjnych, o tyle nie ma powodu, aby nie można było tego przepisu stosować w odniesieniu do warunków w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów (por. *mutatis mutandis*, przepisy ustawowe rozpatrywane w sprawach *A.F. przeciwko Grecji*, §§ 55–61; *Housein*, §§ 57–62; oraz *de los Santos i de la Cruz*, §§ 34–36, wszystkie cytowane powyżej; oraz por. z drugiej strony przepisy ustawowe rozpatrywane w sprawie *Rahimi przeciwko Grecji*, nr 8687/08, § 76, 5 kwietnia 2011 r.). Jednakże poza jednym wyjątkiem z lat 2010–2011 – sprawy, w której roszczenie, choć dopuszczone do rozpoznania, nie zostało poparte wystarczającym materiałem dowodowym (zob. paragraf 36 powyżej) – nie wydaje się, by cudzoziemcy zatrzymani w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów w Bułgarii dochodzili roszczeń w trybie tego przepisu w celu uzyskania zadośćuczynienia z tytułu złych warunków zatrzymania. Mimo to w 2013 r. Trybunał zauważył, że choć w orzecznictwie bułgarskich sądów dotyczącym warunków zatrzymania przepis ten początkowo odnoszono do zakładów karnych i aresztów tymczasowych, był on również – jak wynika z przywołanej sprawy – stosowany w odniesieniu do ośrodków detencyjnych dla imigrantów. Trybunał stwierdził, że jeżeli istniały wątpliwości co do tego, czy środek odwoławczy mógłby być skuteczny, należało podjąć próbę skorzystania z niego, i na tej podstawie uznał, że nie wnosząc takiego roszczenia, cudzoziemiec pokrzywdzony w wyniku warunków panujących w ośrodku detencyjnym dla imigrantów w Sofii, w którym przebywał, nie wyczerpał krajowych środków odwoławczych (zob. *Djalti*, *op. cit.*, §§ 73, 74 i 76).

53. Jednakże w 2015 r., w świetle informacji, że – w związku ze sposobem, w jaki bułgarskie sądy administracyjne podchodziły do roszczeń związanych z warunkami zatrzymania wnoszonych przez skazanych i tymczasowo aresztowanych w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. – ten środek odwoławczy nie sprawdzał się w praktyce, Trybunał stwierdził, że jest on nieskuteczny lub nie zapewnia realnej szansy powodzenia w takich sprawach (zob. *Neshkov i Inni*, *op. cit.*, §§ 194–206). Trybunał uznał ponadto, że Bułgaria nie udostępnia skutecznych środków odszkodowawczych i zapobiegawczych w odniesieniu do rzekomych niehumanitarnych i poniżających warunków panujących w zakładach karnych i aresztach tymczasowych (*ibid.*, §§ 279–89).

54. W rezultacie, na wniosek Rządu, na początku 2017 r. parlament w Bułgarii zmienił ustawę z 2009 r. o wykonywaniu kar i tymczasowym aresztowaniu, wprowadzając do niej środki zapobiegawcze i odszkodowawcze stworzone specjalnie z myślą o dochodzeniu zadośćuczynienia z tytułu niehumanitarnych i poniżających warunków w zakładach karnych i aresztach tymczasowych (zob. paragraf 37 powyżej). W czerwcu 2017 r. Trybunał uznał, że te środki odwoławcze można uznać za skuteczne (zob. *Atanasov i Apostolov przeciwko Bułgarii* (dec.), nr 65540/16 i 22368/17, §§ 44–68, 27 czerwca 2017 r.).

55. Trybunał musi teraz rozważyć, czy w świetle ustaleń poczynionych w sprawie *Neshkov i Inni* (*op. cit.*, §§ 130–36, 194–206), w której zwrócono uwagę na problemy z wykonywaniem środka odwoławczego przewidzianego w art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r., Trybunał powinien zmienić swoje wcześniejsze orzeczenie w sprawie *Djalti* (*op. cit.*, §§ 73, 74 i 76) i uznać, że w czasie gdy skarżący wnosili skargę – w lutym 2016 r. (zob. paragraf 1 powyżej) – roszczenie odszkodowawcze wnoszone na podstawie tego przepisu nie stanowiło środka odwoławczego oferującego cudzoziemcom skarżącym się na warunki zatrzymania w ośrodku detencyjnym dla imigrantów realne szanse powodzenia.

56. Wydaje się, że od czasu wydania przez Trybunał wyroku w sprawie *Djalti* (op. cit.) w 2013 r. żaden cudzoziemiec takich roszczeń nie wniósł. Nie ma zatem bezpośrednich dowodów na poparcie tego argumentu, za co nie można winić Rządu (zob. *Mahamed Jama przeciwko Malcie*, nr 10290/13, § 63, 26 listopada 2015 r.; *Moxamed Ismaaciil i Abdirahman Warsame przeciwko Malcie*, nr 52160/13 i 52165/13, § 48, 12 stycznia 2016 r.; oraz *Abdi Mahamud przeciwko Malcie*, nr 56796/13, § 52, 3 maja 2016 r.). Można jednak wskazać trzy powody, które w przedmiotowej sprawie nasuwają wniosek, że w lutym 2016 r. takie roszczenie nie miałoby szans na uznanie.

57. Po pierwsze, część kwestii, o których mowa w sprawie *Neshkov i Inni* (op. cit., §§ 194–206) – a) to, że w takich sprawach bułgarskie sądy administracyjne ściśle stosowały zasadę, zgodnie z którą ciężar dowodu spoczywa na stronie czyniącej zarzut; b) to, że często nie brały pod uwagę ogólnego zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania, lecz uwzględniały jedynie konkretne przepisy ustawowe lub regulacyjne regulujące warunki zatrzymania; oraz c) to, że często nie miały na względzie faktu, że niehumanitarne lub poniżające warunki zatrzymania z założenia powodują szkodę niemajątkową – nie ma zastosowania wyłącznie do warunków w zakładach karnych i aresztach tymczasowych, gdyż mogą one również odnosić się do spraw dotyczących warunków panujących w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów.

58. Po drugie, zapewnienie Rządu, jakoby ewolucja orzecznictwa bułgarskich sądów administracyjnych w sprawach dotyczących warunków zatrzymania w okresie od stycznia 2015 r., kiedy to Trybunał wydał wyrok w sprawie *Neshkov i Inni* (op. cit.), do lutego 2016 r. na powrót uczyniła środek odwoławczy wynikający z art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. skutecznym – pomijając fakt, iż nie ma na poparcie tego twierdzenia żadnych przykładów – trudno pogodzić z wnioskiem Rządu o wprowadzenie specjalnego środka odwoławczego w tym zakresie, który to środek przyjęto w drodze specjalnej poprawki ustawodawczej (zob. paragraf 37 powyżej).

59. Wreszcie, nie zasługuje na uznanie przykład, którym Rząd usiłował uzasadnić swoje zapewnienie, jakoby bułgarskie sądy administracyjne co do zasady rozpoznawały roszczenia cudzoziemców dotyczące zatrzymania w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów, wnoszone w trybie art. 1 ust. 1 ustawy z 1988 r. w sposób zgodny z normami Konwencji. Nie należy pomijać faktu, że wyrok w pierwszej instancji, na który powoływał się Rząd, w drugiej instancji uchylono, a Najwyższy Sąd Administracyjny, zgodnie ze swoim utrwalonym orzecznictwem w tej kwestii, skrytykował sąd niższej instancji za to, że – powołując się na orzeczenia Trybunału – zlekceważył ograniczenia wynikające z krajowych reguł dowodowych (zob. paragraf 38 powyżej oraz por. *mutatis mutandis*, *Posevini przeciwko Bułgarii*, nr 63638/14, § 55, 19 stycznia 2017 r.).

60. Sprzeciw Rządu nie zasługuje zatem na uznanie.

2. *Domniemane nadużycie prawa do skargi indywidualnej*

a) Stanowiska stron

61. Rząd podniósł, że skarżący – pomijając w skardze do Trybunału fakt złożenia w Bułgarii wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej oraz nie informując tegoż o przebiegu postępowania w sprawie rozpatrzenia ich wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonych w Szwajcarii – usiłowali wprowadzić Trybunał w błąd i tym samym dopuścili się nadużycia prawa do skargi indywidualnej. Można przypuszczać, że skarga do Trybunału posłużyła skarżącym do poparcia ich zarzutów prawnych przeciwko decyzji organów szwajcarskich o przekazaniu skarżących z powrotem do Bułgarii.

62. Skarżący nie przedstawili swojego stanowiska w tej kwestii.

b) Ocena Trybunału

63. Przedłożenie przez skarżących niepełnych informacji może stanowić „nadużycie prawa do skargi indywidualnej” w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji, zwłaszcza jeżeli informacje dotyczą istoty sprawy lub istotnych okoliczności, a brak ich ujawnienia nie został wystarczająco uzasadniony. Niezwrócenie przez skarżącego uwagi Trybunału na istotne zmiany okoliczności zachodzące w toku postępowania również można uznać za takie nadużycie (zob. *S.A.S. przeciwko Francji* [WI], nr 43835/11, § 67, 1 lipca 2014 r., oraz *Gross przeciwko Szwajcarii* [WI], nr 67810/10, § 28, ETPCz 2014, z dalszymi odniesieniami).

64. Jedynym zarzutem rozpatrywanym w przedmiotowej sprawie był zarzut naruszenia przez Bułgarię art. 3 Konwencji odnoszący się do warunków zatrzymania trzeciego, czwartego i piątego skarżącego. W swojej skardze skarżący przedstawili szczegółowy opis stanu faktycznego dotyczącego tego zarzutu. Informacje o wnioskach o udzielenie ochrony międzynarodowej w Bułgarii i Szwajcarii oraz sposobie ich rozpatrzenia (zob. paragrafy 30 i 31 powyżej) się do niego nie odnoszą. Informacje te byłyby istotne, gdyby skarga skarżących przeciwko Bułgarii obejmowała też ewentualne wydalenie do państwa pochodzenia, lub w przypadku Szwajcarii – zamiar przekazania skarżących przez władze Szwajcarii z powrotem do Bułgarii na mocy rozporządzenia Dublin III. Tak jednak nie było (por. *M.S.S. Przeciwko Belgii i Grecji* [WI], nr 30696/09, §§ 362–68, ETPCz 2011; *Tarakhel przeciwko Szwajcarii* [WI], nr 29217/12, §§ 53–122, ETPCz 2014 (fragmenty); oraz *A.S. przeciwko Szwajcarii*, nr 39350/13, §§ 15–38, 30 czerwca 2015 r.). Rzekomy brak dostarczenia Trybunałowi pełnych informacji na temat tych okoliczności nie powoduje zatem naruszenia art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji.

65. Nawet gdyby skarżący wnieśli skargę do Trybunału nie tylko chcąc uczynić zadość swoim prawom wynikającym z art. 3 Konwencji, lecz także w celu wykorzystania postępowania z myślą o wsparciu swoich wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej w Szwajcarii, nie oznaczałoby to, że ich skarga stanowiła naruszenie (zob. *mutatis mutandis*, *Loizidou przeciwko Turcji* (zastrzeżenie wstępne), 23 marca 1995 r., § 45, Seria A nr 310; *Foti i Inni przeciwko Włochom*, nr 7604/76 i 3 inne, decyzja Komisji z dnia 11 maja 1978 r., Decyzje i raporty (DR) c14, s. 140, na s. 143; oraz *McFeeley i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 8317/78, decyzja Komisji z dnia 15 maja 1980 r. DR 20, s. 44, na s. 70). Pojęcie „nadużycie prawa” w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji należy rozpatrywać w jego zwyczajowym znaczeniu – tj. jako szkodliwe wykonanie prawa przez osobę, której przysługuje, w sposób niezgodny z celem, w jakim je przyznano (zob. *S.A.S. przeciwko Francji*, *op. cit.*, § 66, w której to sprawie przywołano wyrok w sprawie *Miroļubovs i Inni przeciwko Łotwie*, nr 798/05, § 62, 15 września 2009 r.). Nie ma powodów, by sądzić, że skarżący usiłowali wpłynąć na bieg postępowania przed Trybunałem, aby osiągnąć cel sprzeczny z jego prawdziwym założeniem.

66. Nie ma zatem podstaw ku temu, by stwierdzić, że skarga stanowi naruszenie art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji.

3. Wniosek co do dopuszczalności skargi

67. Rząd podniósł, iż zważywszy że skarżących traktowano w pełni zgodnie z właściwymi przepisami i że władze uwzględniły ich wysoki poziom podatności na zagrożenia, skargę należy uznać za w sposób oczywisty nieuzasadnioną.

68. Skarżący podtrzymali swoje zarzuty.

69. Trybunał nie może zgodzić się ze stanowiskiem Rządu, że skarga ta jest w sposób oczywisty nieuzasadniona w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji. Skargi nie można też uznać za niedopuszczalną na żadnej innej podstawie. Należy ją zatem uznać za dopuszczalną.

C. Przedmiot skargi

1. Dowód w postaci nagrania wideo przedstawiony przez skarżących

a) Stanowiska stron

70. Rząd podniósł, że nagranie wideo przedstawione przez skarżących, które nie zostałyby dopuszczone w postępowaniu krajowym, nie mogło stanowić dowodu właściwego także w przedmiotowym postępowaniu. Precyzyjne ustalenie daty i godziny zarejestrowania nagrania było niemożliwe, a jego jakość była bardzo niska. Oczywistym jest, że zostało stworzone z myślą o wykorzystaniu w charakterze materiału dowodowego,

a wiadomo, że nagraniami wideo można z łatwością manipulować. Na nagraniu nie słychać osób mówiących w języku bułgarskim, nie widać przedmiotów, na których widniałyby napisy zapisane cyrylicą, nie ma też pewności co do tego, że widoczne w nim pomieszczenia to w rzeczywistości wnętrza ośrodka detencyjnego straży granicznej w Widyniu. W istocie nie było pewne, czy nagranie w ogóle zostało zarejestrowane w Bułgarii.

71. Skarżący złożyli wyjaśnienia dotyczące okoliczności zarejestrowania i późniejszego skopiowania nagrania wideo (zob. paragraf 17 powyżej).

b) Ocena Trybunału

72. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunał może ocenić nie tylko dopuszczalność i przydatność, lecz także wartość dowodową każdego dowodu, który został mu przedstawiony (zob. *Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 18 stycznia 1978 r., § 210, Seria A nr 25 oraz *Janowiec i Inni przeciwko Rosji* [WI], nr 55508/07 i 29520/09, § 208, ETPCz 2013). Trybunał nie wiąże ograniczenia proceduralne co do dopuszczalności materiału dowodowego i przyjmuje on wnioski, opierając się na swobodnej ocenie całego materiału dowodowego, w tym wniosków wynikających z okoliczności sprawy i stanowisk stron (zob. *Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], nr 43577/98 i 43579/98, § 147, ETPCz 2005-VII oraz, w odniesieniu do zatrzymania małoletnich migrantów, *Rahimi, op. cit.*, § 64). Powyższe ustalenia odzwierciedlają utrwaloną zasadę prawa międzynarodowego, zgodnie z którą sądy międzynarodowe nie są związane krajowymi regułami dowodowymi (zob. w odniesieniu do Trybunału *Al Nashiri przeciwko Polsce*, nr 28761/11, § 23, 24 lipca 2014 r. oraz *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, nr 7511/13, § 21, 24 lipca 2014 r.).

73. W istocie Trybunał opierał się już na materiale dowodowym w postaci nagrań wideo, nie tylko w innych kontekstach (zob. na przykład *Scozzari i Giunta przeciwko Włochom* [WI], nr 39221/98 i 41963/98, §§ 10, 91 i 176, ETPCz 2000-VIII; *Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom* [WI], nr 23458/02, §§ 9, 139 i 185, ETPCz 2011 (fragmenty); oraz *Sargsyan przeciwko Azerbejdżanowi* [WI], nr 40167/06, §§ 11, 56, 61, 70 i 133, ETPCz 2015), lecz także konkretnie w celu ustalenia warunków zatrzymania małoletnich migrantów (zob. *Mahmundi i Inni przeciwko Grecji*, nr 14902/10, §§ 60 i 64, 31 lipca 2012 r.). Co więcej, Trybunał wzywał pozwane Rządy do przedstawienia materiału dowodowego w postaci nagrań wideo w sprawach dotyczących warunków zatrzymania (zob. *Alimov przeciwko Turcji*, nr 14344/13, § 76, 6 września 2016 r.) i wyciągał wnioski z faktu braku ich dostarczenia (zob. *Davydov i Inni przeciwko Ukrainie*, nr 17674/02 i 39081/02, §§ 172 i 175, 1 lipca 2010 r.) lub z braku odparcia przez skarżących dowodów fotograficznych przedstawionych przez pozwany Rząd w sprawach dotyczących warunków

zatrzymania imigrantów (zob. *Tehrani i Inni przeciwko Turcji*, nr 32940/08 i 2 inne, § 89, 13 kwietnia 2010 r. oraz *Erkenov przeciwko Turcji*, nr 18152/11, § 38, 6 września 2016 r.). W świetle powyższych ustaleń Trybunał uznaje, że może uwzględnić materiał dowodowy w postaci nagrań wideo przedstawiony przez skarżących w przedmiotowej sprawie.

74. Co się tyczy wiarygodności wspomnianego materiału dowodowego, należy zauważyć, że dwa pliki wideo dostarczone przez skarżących były opatrzone sygnaturą czasową z datą niewiele późniejszą niż data zatrzymania skarżących w Bułgarii (zob. paragraf 16 powyżej). W świetle wyjaśnień skarżących złożonych w odniesieniu do tego ustalenia (zob. paragraf 17 powyżej) oraz z uwagi na to, że powszechnie wiadomo, że data utworzenia plików elektronicznych może się automatycznie zmieniać podczas kopiowania ich z jednego urządzenia na drugie, Trybunał uznaje, że sygnatury czasowe, jakimi opatrzone były dwa przedłożone przez skarżących pliki wideo, nie wzbudzają wątpliwości co do ich autentyczności. Analizowane nagranie wideo jest z kolei wystarczająco przejrzyste i nie nosi żadnych śladów manipulacji. W istocie władze Bułgarii potwierdziły, że osoby widoczne na filmie to skarżący (zob. paragraf 18 powyżej). Prawdą jest, że w filmie nie są widoczne żadne elementy – takie jak tekst pisany cyrylicą czy słowa wypowiedane w języku bułgarskim – które pozwalałyby Trybunałowi z całą pewnością stwierdzić, że materiał został zarejestrowany w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu, w którym umieszczono skarżących. Jednocześnie nie występują okoliczności, które wskazywałyby, że tak nie było. W tych okolicznościach sam fakt wyrażenia przez Rząd błędnego przekonania co do wiarygodności materiału dowodowego nie może budzić wątpliwości Trybunału co do tego, czy film w istocie, jak twierdzą skarżący, przedstawia przedmiotowy ośrodek. Choć Rząd mógł przedstawić materiały wizualne – na przykład zdjęcia lub nagranie wideo przedstawiające pomieszczenia, w których zgodnie z oficjalną dokumentacją umieszczono skarżących – bądź inne dowody, które podałyby w wątpliwość wiarygodność materiałów przedstawionych przez skarżących, nie zdecydował się poprzeć swoich stwierdzeń takim materiałem dowodowym (zob. paragraf 19 powyżej). Zgodnie z linią orzecznictwa Trybunału, gdy skarżący przedstawiają wiarygodne zeznania lub dowody *prima facie* świadczące o tym, że warunki ich zatrzymania były niehumanitarne lub poniżające, wówczas to na pozwanym rządzie spoczywa obowiązek przedstawienia wyjaśnień lub dowodów, które podałyby je w wątpliwość, a wobec braku przedstawienia takich wyjaśnień lub dowodów Trybunał może uznać zarzuty skarżących za zasadne (zob. między innymi *Ananyev i Inni przeciwko Rosji*, nr 42525/07 i 60800/08, §§ 122–23, 10 stycznia 2012 r.).

75. Ustalając warunki zatrzymania skarżących, Trybunał uwzględni zatem przedstawione przez nich nagranie wideo.

2. Rozpatrzenie przedmiotu skargi

a) Stanowiska stron

76. Rząd podniósł, że ani warunki panujące w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu, ani sposób zapewnienia w nim skarżącym jedzenia i picia nie stanowiły naruszenia art. 3 Konwencji, zwłaszcza w świetle obecności obojga rodziców skarżących i niedługiego czasu, jaki spędzili w ośrodku – dotyczy to zwłaszcza piątego skarżącego, który 18 sierpnia 2015 r. został zabrany do szpitala w Widyniu, przez co kilka godzin spędził poza ośrodkiem. Bułgarskie prawo nie przewiduje obowiązku zatrzymywania małoletnich migrantów w specjalnie do tego przystosowanych placówkach.

77. Skarżący podtrzymali swoje zarzuty dotyczące warunków panujących w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu i podnieśli, że zarzuty te są spójne z ustaleniami poczynionymi w szeregu raportów monitorujących poświęconych warunkom zatrzymania migrantów w Bułgarii. Podnieśli oni, że z uwagi na takie problemy, jak rozpatrywane w przedmiotowej sprawie, niektóre państwa w przeszłości decydowały o nieodsyłaniu osób ubiegających się o azyl z powrotem do Bułgarii zgodnie z rozporządzeniami dublińskimi.

b) Ocena Trybunału

(i) Istotne zasady i orzecznictwo

78. Ogólne zasady mające zastosowanie do traktowania osób zatrzymanych w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów zostały ostatnio szczegółowo opisane w sprawie *Khlaifia i Inni przeciwko Włochom* ([WI], nr 16483/12, §§ 158–67, ETPCz 2016 (fragmenty)).

79. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że zatrzymanie małoletnich imigrantów, bez względu na to, czy znajdują się pod opieką dorosłych, czy są jej pozbawieni, rodzi konkretne implikacje w tej kwestii, ponieważ – w opinii Trybunału – dzieci, niezależnie od tego, czy znajdują się pod opieką, czy też nie, są w wyjątkowym stopniu podatne na zagrożenia i mają szczególne potrzeby (zob. niedawne *Abdullahi Elmi i Aweys Abubakar przeciwko Malcie*, nr 25794/13 i 28151/13, § 103, 22 listopada 2016 r.). W istocie szczególna podatność dzieci na zagrożenia to kluczowy czynnik, który ma charakter nadrzędny względem statusu nielegalnego imigranta. W artyku 22 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka z 1989 r. (1577 UNTS 3) zachęca się państwa do podejmowania właściwych kroków dla zapewnienia, aby dzieci, które ubiegają się o status uchodźcy, niezależnie od tego, czy występują same lub towarzyszą im rodzice bądź inne osoby, otrzymały odpowiednią ochronę i pomoc humanitarną (zob. *Popov przeciwko Francji*, nr 39472/07 i 39474/07, § 91, 19 stycznia 2012 r.). W ostatnich latach Trybunał w kilku sprawach analizował warunki

zatrzymania małoletnich znajdujących się pod opieką dorosłych w ośrodkach detencyjnych dla imigrantów.

80. Skarżący w sprawie *Muskhadzhiyeva i Inni przeciwko Belgii* (nr 41442/07, 19 stycznia 2010 r.), będący odpowiednio w wieku siedmiu miesięcy, trzech i pół roku, pięciu i siedmiu lat, przebywali w ośrodku detencyjnym przez miesiąc. Zważywszy na ich wiek, czas zatrzymania, fakt, że ośrodek detencyjny nie był dostosowany do potrzeb małoletnich oraz to, iż w badaniu medycznym stwierdzono, że w czasie zatrzymania borykali się z poważnymi problemami psychologicznymi, Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 (*ibid.*, §§ 57-63).

81. Skarżący w sprawie *Kanagaratnam przeciwko Belgii* (nr 15297/09, 13 grudnia 2011 r.), będący w wieku odpowiednio trzynastu, jedenastu i ośmiu lat, przebywali w ośrodku detencyjnym przez około cztery miesiące. Trybunał zauważył, że byli oni starsi niż skarżący w sprawie przywołanej powyżej oraz że nie przedstawiono względy medyczne nie wskazywały na doznane w czasie zatrzymania cierpienie psychiczne. Mimo to, zważywszy że a) ośrodek detencyjny nie był dostosowany do potrzeb małoletnich, b) skarżący byli szczególnie podatni na zagrożenia z uwagi na fakt, że zanim przybyli do Belgii, zostali oddzieleni od ojca, który został zatrzymany na Sri Lance, i uciekali przed trwającą w kraju wojną domową, c) matka skarżących, choć towarzyszyła im w ośrodku, nie była w stanie zapewnić im należytej opieki, oraz d) zatrzymanie trwało znacznie dłużej niż w przypadku skarżących w sprawie *Muskhadzhiyeva i Inni* (*op. cit.*), Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 (*ibid.*, §§ 64–69).

82. Skarżący w sprawie *Popov przeciwko Francji* (nr 39472/07 i 39474/07, 19 stycznia 2012 r.), będący w wieku odpowiednio pięciu miesięcy i trzech lat, przebywali w ośrodku detencyjnym przez piętnaście dni. Choć ośrodek detencyjny został stworzony z myślą o przyjmowaniu rodzin, z szeregu raportów i decyzji krajowych organów sądowych wynika, że nie był dostosowany do tego celu, zarówno pod względem warunków fizycznych, jak i z uwagi na brak prywatności i niesprzyjające warunki psychologiczne. W świetle powyższego Trybunał stwierdził, że a) pomimo braku badań medycznych na poparcie tej tezy skarżący, osoby bardzo młode, przeżywały stres i odczuwały lęk, oraz że b) pomimo stosunkowo krótkiego okresu zatrzymania doszło do naruszenia art. 3 (*ibid.*, §§ 92–103).

83. Skarżący w pięciu ostatnich sprawach przeciwko Francji – *R.M. i Inni przeciwko Francji* (nr 33201/11, 12 lipca 2016 r.), *A.B. i Inni przeciwko Francji* (nr 11593/12, 12 lipca 2016 r.), *A.M. i Inni przeciwko Francji* (nr 24587/12, 12 lipca 2016 r.), *R.K. i Inni przeciwko Francji* (nr 68264/14, 12 lipca 2016 r.) oraz *R.C. i V.C. przeciwko Francji* (nr 76491/14, 12 lipca 2016 r.) – będący w wieku od czterech miesięcy do czterech lat, przebywali w ośrodkach detencyjnych przez okres od siedmiu do osiemnastu dni. Trybunał zauważył, że w przeciwieństwie do ośrodka detencyjnego, którego dotyczy sprawa *Popov* (*op. cit.*), warunki fizyczne w dwóch ośrodkach

detencyjnych, o których mowa we wspomnianych pięciu sprawach, nie stanowiły problemu. Były one dostosowane do potrzeb rodzin, które przebywały w nich oddzielnie od reszty zatrzymanych i korzystały ze specjalnie przystosowanych pomieszczeń wyposażonych w materiały niezbędne do opieki nad dziećmi. Jeden z tych ośrodków mieścił się jednak tuż przy pasach startowych lotniska, co narażało skarżących na szczególnie wysoki poziom hałasu. W przypadku innego ośrodka, tylko siatka oddzielała wewnętrzny dziedziniec od strefy, w której przebywali zatrzymani mężczyźni, i poziom hałasu również był bardzo wysoki. Te okoliczności miały znaczący negatywny wpływ na dzieci. Kolejnym źródłem lęku dzieci były ograniczenia wpisane w naturę miejsca zatrzymania oraz warunki organizacyjne ośrodków detencyjnych. Choć przez krótki okres czynniki te nie były wystarczające do osiągnięcia poziomu dolegliwości wymaganego dla zastosowania art. 3 Konwencji, w przypadku dłuższego czasu zatrzymania skutki takich okoliczności z pewnością wpłynęłyby na dziecko w takim stopniu, że poziom ten zostałby osiągnięty. Zważywszy że w ocenie Trybunału okres zatrzymania był w każdej z pięciu rozpatrywanych spraw wystarczająco długi, Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 w każdej z nich (zob. *R.M. i Inni przeciwko Francji*, §§ 72–76; *A.B. i Inni przeciwko Francji*, §§ 111–15; *A.M. i Inni przeciwko Francji*, §§ 48–53; *R.K. i Inni przeciwko Francji*, §§ 68–72; oraz *R.C. i V.C. przeciwko Francji*, §§ 36–40, wszystkie cytowane powyżej).

(ii) Zastosowanie w niniejszej sprawie

84. W przedmiotowej sprawie rozpatrywany okres wynosił według wyliczeń Rządu około trzydziestu dwóch godzin. Z wyliczeń skarżących wynika, że czas zatrzymania wynosił około czterdziestu dwóch godzin (zob. paragrafy 11 i 29 powyżej). Niezależnie od tego, która z powyższych wersji zostałaby uznana za poprawną, oczywiste jest, że był to okres znacznie krótszy niż w przypadku spraw, o których mowa w poprzednich paragrafach. Niemniej warunki panujące w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu opisywane przez skarżących (niezakwestionowane przez Rząd) i ujawnione w przedłożonym przez nich nagraniu wideo były znacznie gorsze niż warunki rozpatrywane we wszystkich wspomnianych sprawach. Cella, w której przebywali skarżący, choć stosunkowo przewiewna i dobrze oświetlona, była skrajnie zniszczona – ze ścian i sufitu odchodziła farba, łóżko piętrowe, materace i pościel były brudne i zniszczone, a na podłodze znajdowały się śmieci i mokre kartony (zob. paragraf 15 powyżej). Trudno uznać, że takie warunki były odpowiednie do tego, by przebywało w nim dziecko szesnastoletnie, jedenastoletnie, a tym bardziej półtoraroczne – nawet przez tak krótki czas.

85. Należy ponadto uwzględnić ograniczony dostęp do toalety, przez który – jak twierdzą skarżący i jak wynika z przedłożonego nagrania wideo (zob. paragrafy 15, 20, 24 i 27 powyżej) – byli zmuszeni oddawać mocz na

podłogę celi, w której przebywali. Zważywszy że Rząd nie podważył tego stwierdzenia ani nie przedłożył dowodów, by wykazać, że jest ono nieprawdziwe, należy uznać je za prawdziwe.

86. Trybunał wielokrotnie orzekał w odniesieniu do zakładów karnych i aresztów tymczasowych, że dla narażania zatrzymanego na poniżenie, jakim jest przymus załatwiania się do wiadra w obecności współwięźniów, nie może być uzasadnienia, z wyjątkiem szczególnych sytuacji, gdy umożliwienie zatrzymanym korzystania z obiektów sanitarnych rodziłoby konkretne i poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa (zob. sprawy przywoływane w wyroku w sprawie *Harachiev i Tolumov przeciwko Bułgarii*, nr 15018/11 i 61199/12, § 211, ETPCz 2014 (fragmenty)). Należy uznać, że okoliczność ta ma zastosowanie w równym – a może nawet większym – stopniu do małoletnich migrantów przebywających w ośrodkach detencyjnych.

87. Ostatnią okolicznością, jaką należy uwzględnić, jest rzekome niezapewnienie skarżącym przez władze żywności i napojów przez ponad dwadzieścia cztery godziny od momentu umieszczenia ich w ośrodku (zob. paragrafy 20, 25 oraz 26 powyżej, oraz zob., również w odniesieniu do odpowiedniego zapewnienia żywności osobom zatrzymanym, *Kadiķis przeciwko Łotwie* (nr 2), nr 62393/00, § 55, 4 maja 2006 r.; *Stepuleac przeciwko Mołdawii*, nr 8207/06, § 55, 6 listopada 2007 r.; oraz *Korneykova i Korneykov przeciwko Ukrainie*, nr 56660/12, § 141, 24 marca 2016 r.). Zarzuty skarżących w tym zakresie również należy uznać za prawdziwe, zważywszy że Rząd stwierdził zaledwie, że skarżącym zapewniono żywność w przewidzianych dziennych racjach, nie odnosząc się przy tym do zarzutów dotyczących znacznego opóźnienia w zapewnieniu żywności oraz sposobu, w jakim w istocie ją podano (zob. paragraf 26 powyżej).

88. Rząd nie zaprzeczył zarzutowi, jakoby druga skarżąca uzyskała dostęp do butelki do karmienia i mleka dla niemowlęcia (piątego skarżącego) dopiero około dziewiętnastu godzin od momentu zatrzymania (zob. paragraf 23 powyżej). Nie wydaje się, aby niewielka torba na ramię widoczna na nagraniu przedłożonym przez skarżących (zob. paragraf 15 powyżej) zawierała te przedmioty. W każdym razie ośrodek, w którym przebywa półtoraroczne dziecko, nawet gdy czas zatrzymania jest krótki, musi być odpowiednio wyposażony do tego celu, co zdaje się nie mieć miejsca w przypadku ośrodka detencyjnego straży granicznej w Widyniu.

89. Połączenie wspomnianych czynników musiało w znaczny sposób wpłynąć na skarżących trzeciego, czwartego i piątego zarówno fizycznie, jak i psychicznie oraz z pewnością miało szczególnie godny potępienia wpływ na piątego skarżącego z uwagi na jego bardzo młody wiek. Trudno sobie wyobrazić, aby skutki te mógł zrównoważyć czterogodzinny pobyt w szpitalu w Widyniu popołudniem i wieczorem 18 sierpnia 2015 r. (zob. paragraf 25 powyżej).

90. Umieszczając trzech najmłodszych skarżących w takich warunkach, nawet jeśli okres zatrzymania był krótki, władze Bułgarii poddały ich niehumanicznemu i poniżającemu traktowaniu.

91. Prawdą jest, że w ostatnich latach Wysokie Układające się Państwa położone wzdłuż zewnętrznych granic Unii Europejskiej z trudnością radziły sobie z masowym napływem migrantów (zob. *M.S.S. przeciwko Belgii i Grecji*, op. cit., § 223). Uważne przestudiowanie odnośnych danych statystycznych sugeruje jednak, że choć z pewnością nie można uznać przywoływanych liczb za nieznaczące, Bułgaria w ostatnich latach bynajmniej nie znajdowała się w najgorszej sytuacji (zob. paragrafy 8 i 39–41 powyżej). W istocie liczba obywateli państw trzecich nielegalnie przebywających na terytorium tego Państwa w ciągu 2015 r. była około dwudziestokrotnie niższa niż w przypadku Grecji i około czterdziestoczekrotnie niższa niż na Węgrzech (*ibid.*). Nie można zatem twierdzić, że w omawianym okresie Bułgaria spotkała się z wyjątkową sytuacją zakrojoną na taką skalę, że jej władze nie miały praktycznej możliwości zapewnienia minimalnych godziwych warunków w ośrodkach krótkoterminowego pobytu, w których umieściły małoletnich migrantów tuż po ich ujęciu i zatrzymaniu (por. *mutatis mutandis*, *Khlaifia i Inni*, op. cit., §§ 178–83).

92. W każdym razie, w świetle bezwzględnego charakteru art. 3 Konwencji, wzmagający się napływ migrantów nie może zwalniać Wysokich Układających się Państw z ich zobowiązań wynikających z tego postanowienia, które wymaga, aby osobom pozbawionym wolności gwarantować warunki zapewniające poszanowanie ich ludzkiej godności. Nadzwyczajne trudności, z jakimi borykają się władze, stanowią jednak jeden z czynników branych pod uwagę w ocenie, czy doszło do naruszenia tego artykułu w odniesieniu do warunków, w których osoby te przebywały (*ibid.*, §§ 184–85).

93. W świetle powyższych rozważań Trybunał stwierdza, że doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w odniesieniu do skarżących trzeciego, czwartego i piątego.

II. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

94. Art. 41 Konwencji stanowi:

„Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

95. Skarżący żądali kwoty 12 000 euro (EUR) tytułem cierpienia i upokorzenia doznanego w wyniku warunków, w których umieszczono skarżących trzeciego, czwartego i piątego. Podnieśli oni, że uczucia te pogłębiła ich ówczesna nadzwyczajna podatność na zagrożenia.

96. Rząd podniósł, że roszczenie jest wygórowane i kilkakrotnie przewyższa zadośćuczynienie zasądzone w podobnych sprawach dotyczących Bułgarii. Zdaniem Rządu stwierdzenie naruszenia stanowiłoby wystarczające słuszne zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową poniesioną przez skarżących.

97. Trybunał uznaje, że skarżący trzeci, czwarty i piąty musieli ponieść szkodę niemajątkową w wyniku nieludzkich i poniżających warunków, w których przebywali w ośrodku detencyjnym straży granicznej w Widyniu. W oparciu o zasadę słuszności wymaganą art. 41 Konwencji, Trybunał zasądza na rzecz każdego ze skarżących kwotę 600 EUR plus wszelkie należne podatki.

B. Koszty i wydatki

98. Skarżący domagali się kwoty 2 731 EUR (ich zdaniem równowartości 2 995 franków szwajcarskich (CHF)) tytułem wynagrodzenia pełnomocnika i tłumacza ustnego z języka arabskiego na francuski. Wyjaśnili oni, że tłumacz ustny, który umożliwił im porozumiewanie się z pełnomocnikiem, został zatrudniony przez organizację SAJE w oparciu o wynagrodzenie miesięczne i dlatego opłaty za jego usługi nie zostały naliczone oddzielnie. Na poparcie tego roszczenia skarżący przedstawili rachunek kosztów sporządzony przez ich przedstawiciela. Z rachunku tego wynika, że przedstawiciel poświęcił na pracę nad przedmiotową sprawą łącznie dwanaście i pół godziny, a jego stawka godzinowa wynosiła 200 CHF, natomiast tłumacz ustny poświęcił na pracę nad sprawą trzy godziny, a jego stawka godzinowa wynosiła 65 CHF.

99. Rząd podniósł, że kwota żądana z tytułu wynagrodzenia za pracę przedstawiciela skarżących była wygórowana, i zauważył, że skarżący nie dochodzili zwrotu innych kosztów.

100. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżącym przysługuje prawo do zwrotu poniesionych kosztów i wydatków wówczas, kiedy wykazali, że były one rzeczywiście i konieczne poniesione i były uzasadnione co do wysokości. Biorąc pod uwagę te zasady oraz materiały, jakimi Trybunał dysponuje, w przedmiotowej sprawie Trybunał zasądza na rzecz wszystkich skarżących łączną kwotę 1 000 EUR powiększoną o wszelkie ewentualne podatki odnoszące się do wszystkich kosztów.

C. Odsetki za zwłokę

101. Trybunał za słuszne uznaje wyznaczenie wysokości odsetek za zwłokę na podstawie marginalnej stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego powiększonej o trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE

1. *uznaje* skargę dotyczącą warunków zatrzymania trzeciego, czwartego i piątego skarżącego za dopuszczalną;
2. *orzeka*, że doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w odniesieniu do trzeciego, czwartego i piątego skarżącego;
3. *orzeka*
 - a) że pozwane Państwo winno, w terminie trzech miesięcy od daty, w której niniejszy wyrok stanie się ostateczny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, uiścić następujące kwoty, przeliczone na walutę pozwanego Państwa według kursu obowiązującego w dniu płatności:
 - (i) na rzecz skarżących trzeciego, czwartego i piątego po 600 EUR (sześćset euro), plus wszelkie należne podatki, tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową;
 - (ii) łącznie na rzecz wszystkich skarżących 1 000 EUR (tysiąc euro), plus wszelkie należne podatki, tytułem poniesionych kosztów i wydatków;
 - b) że od upływu wyżej wskazanego terminu trzech miesięcy aż do momentu uregulowania należności, należne będą odsetki zwykłe od określonej powyższych kwot, naliczone według stopy równej marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego obowiązującej w tym okresie, powiększonej o trzy punkty procentowe.
4. *oddala* pozostałą część roszczenia skarżących dotyczącego słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszono pisemnie dnia 7 grudnia 2017 r., zgodnie z regułą 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Milan Blaško
Zastępca Kanclerza

Angelika Nußberger
Przewodnicząca